

פרשת מטות: האם ניתן להפר נדר שנודר בעת צרה

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה את תורת הנדרים, וכפי שראינו בעבר (מטות שנה ב') בעקבות סתירה בדברי הגמרא בראש השנה, נחלקו הראשונים מתי הנודר לתת צדקה ואינו נותן עובר על לאו. **מצד אחד** הגמרא כותבת (ו"ע"א), שאדם המשהה צדקה שהתחייב לתת, עובר מיד על לאו. **מצד שני** גמרא נוספת (ד"ע"א) כותבת שהנודר צדקה, עובר בלאו רק לאחר שלושה רגלים:

א. **התוספות** (שם, ד"ה צדקות) תירצו שהחילוק בין הגמרות, תלוי בשאלה אם יש עניים באזור. כאשר יש עניים לפני התורם, עליו לתת את כספי הצדקה מיד, ואם לא נותן, עובר בלאו. אם אין עניים באזור שלו, רק כאשר יעברו שלושה רגלים יעבור על הלאו, כשם שהמקדיש קרבן למקדש עובר בלאו רק לאחר שלושה רגלים, כיוון שהמקדש אינו קרוב למקומו.

ב. **הרמב"ם** (מתנות עניים ח, מעשה הקורבנות יד) **והר"ן** (א"ע"ב בדה"ר) תירצו, שכאשר הגמרא אומרת שהנודר עובר באיסור רק לאחר שלושה רגלים, היא מתייחסת לנודר צדקה ונדבה לבית המקדש, שדינו זהה לנודר קורבנות לבית המקדש. לעומת זאת, כאשר אדם מתחייב לתת צדקה לעניים, הוא עובר על בל תאחר מיד כשיש אפשרות לתת את כספי הצדקה, ובלשון הרמב"ם (שם):

"הצדקה הרי היא בכלל הנדרים, לפיכך האומר הרי עלי סלע לצדקה, או הרי סלע זו צדקה חייב ליתנה לעניים מיד. ואם אחר עבר בבל תאחר, שהרי בידו ליתן מיד ועניים מצויין הן. עברו עליו שלשה רגלים ולא הביא קורבנותיו שנדר או התנדב או שלא נתן הערכים והחרמים והדמים, הרי זה עבר בלא תעשה, שנאמר: לא תאחר לשלמו."

ג. **הרשב"א** (שם, ד"ה וצדקות) בגישה שלישית ביאר, שיש לחלק בין איסור עשה ללאו. כאשר הגמרא כותבת שהנודר צדקה חוטא לאלתר, כוונתה שהוא עובר על איסור עשה. לעומת זאת, כאשר הגמרא אומרת שהמשהה את הצדקה לאחר שלושה רגלים נחשב חוטא, היא מדברת על לאו של בל תאחר.

בעקבות תורת הנדרים המובאת בפרשה, נעסוק השבוע בדיני נדרים. ראשית נראה מהיכן למדים שאפשר להתיר נדרים, והאם בזמן הזה יש מומחים בנדרים שבפניהם ניתן להפר אותם. לאחר מכן נראה כיצד מפירים נדר, ואת מחלוקת הפוסקים האם ניתן להפר נדר שקיבלו בעת צרה.

הפרת נדרים

מהיכן למדים שניתן להפר נדר? התשובה לשאלה זו מתחלקת בין נדר (המפריע לחיי הנישואין) שנדרה אשה נשואה וילדה קטנה, לנדר שנדר אדם בוגר. כאשר מדובר בנדר שנדרה אשה, מפורש בתורה שביום בו שמע הבעל את הנדר, הוא יכול להפר לה. בטעם הדבר מנמקת הגמרא (נדרים ע"ב), שכל הנודרת על דעת בעלה היא נודרת, ומשום כך החלת הנדר תלויה בבעל.

לעומת זאת, במקרה בו אדם בוגר נודר נדר (או ששמע הבעל את נדר אשתו ולא הפר לה ביום שומעו) ומתחרט, עליו להפר את הנדר בפני יחיד מומחה, או בפני שלושה הדיוטות במקום שבו אין יחיד מומחה. דין זה כפי שכותבת הגמרא (חגיגה י"ע"א) נלמד מדיוק בפסוקי התורה, מתוך כך שכתוב שהנשבע או הנודר לא יחל דברו - משמע שאחרים יכולים להפר לו.

בפני מי מפירים

כאמור, הגמרא כותבת שיש שתי אפשרויות להתיר נדר, לכתחילה בפני יחיד מומחה ובדיעבד בפני שלושה הדיוטות. נחלקו הראשונים, האם בזמן הזה יש יחיד מומחה שבפניו אפשר להתיר הנדר, או שחובה להתיר דווקא בפני שלושה הדיוטות:

א. **התוספות** (נדרים ח"ב ד"ה ויחיד) הבינו, שכאשר הגמרא כותבת שיחיד מומחה מפר, כוונתה 'לאדם סמוך', דהיינו אדם שרב הסמך אותו להוראה, שהוסמך מרב, עד משה רבינו. ראייה לדבריהם הביאו מפרשת הפרת הנדרים שנאמרה לראשי המטות שהיו סמוכים. משום כך הוסיפו התוספות שבזמן הזה יחיד מומחה לא מפר נדרים, שהרי אין יותר רבנים סמוכים. ובלשונם:

"אי נמי שמא יש לומר, אף על גב דרב אשי היה מתיר הבכור לבדו, היינו משום דמומחה דבעינן (= שצריכים) גבי בכור היינו גמיר (= יודע הדינים) אפילו בלא סמיכה כמו שפירש בבכורות, אבל במומחה דבעינן בהיתר נדרים היינו מומחה בסמיכה, דומיא דראשי המטות במדבר."

ב. **הרמב"ם** (שבועות ו, ה) חלק וכתב, שכאשר הגמרא כותבת יחיד מומחה, הכוונה כפשוטו, תלמיד חכם מובהק הבקיא בנדרים, ואין צורך ב'סמוך' דווקא. בפשטות לשיטתו, אין מניעה שגם בזמן הזה יחיד מומחה יפר נדרים לבדו, שהרי גם בזמננו יש תלמידי חכמים הבקיאים בגמרא ובהלכות נדרים, ואכן הרמב"ם לא הזכיר סייג זה.

ג. **הרא"ש** (נדרים ג, ג) בגישה ביניים נקט, שמצד אחד הלכה כדעת הרמב"ם, שיחיד מומחה הכוונה לחכם הבקיא בנדרים. מצד שני, הלכה כדעת התוספות שבזמן הזה יחיד מומחה אינו מפר נדרים. בטעם הדבר נימק, שהגמרא מציינת שרב נחמן העיד על עצמו שהוא נחשב יחיד מומחה - ואין לנו בזמן הזה גדול כרב נחמן, וכן פסקו **השולחן ערוך** (יו"ד רכח, א), **הש"ך והט"ז** (שם¹).

כיצד מפירים

שתי אפשרויות להפר נדר: א. הפרה באמצעות פתח, המתבססת על כך שבשעת הנדר הנודר לא שם לב לכל הנתונים, אך אם היה שם לב לא היה נודר. ב. הפרה באמצעות חרטה, המתבססת על כך שאמנם הנודר ידע את כל הנתונים בשעת הנדר, אך הוא מתחרט שנדר מלכתחילה כיוון שלא באמת רצה לנדרו, לדוגמא שבשעת הנדר היה במצב של כעס וכדומה.

¹ **הט"ז** (שם, ג) **והש"ך** (שם, ד) כתבו, שלא זו בלבד שאין יחיד מפר בזמן הזה, אלא שאם הפר, הנדר אינו מופר אפילו בדיעבד. **ערוך השולחן** (שם, ג) תמה על דבריהם, שגם אם אכן חלק מהראשונים סוברים שצריך יחיד סמוך, הרי דעת הרמב"ם וראשונים נוספים לא כך, ומדוע אי אפשר לסמוך על דבריהם בדיעבד? עוד הוסיף, שגם התוספות כתבו את דבריהם בדרך אפשר, ולא כדבר מוכרח.

למרות שמעיקר הדין לדעת פוסקים רבים ניתן להתיר באמצעות חרטה בלבד, כתבו **החכמת אדם** (כלל ק, ה) **והבן איש חי** (שנה ב', ראה, כט) שבזמן הזה אין להתיר באמצעותה בלבד ויש לחפש גם פתח לנדר. הסיבה לכך, שפעמים רבות אדם אכן מרוצה שנדר נדר, ורק כרגע החל הנדר להפריע לו, ויש חשש שיבוא לטעות ולומר שמעיקרא לא רצה לנדר את אותו נדר.

כיצד מוספים על החרטה פתח? **הרמ"א** (יו"ד רכח, ז) בעקבות **המרדכי** הציע, שלאחר שהנודר אומר שהוא מתחרט מעיקרא על כך שנדר, שואלים אותו, אם היה יודע מראש בשעת הנדר שיתחרט לאחר זמן גם היה נודר? וכיוון שמסתמא התשובה שלא היה נודר, יש בכך פתח וניתן להפר את הנדר - וכך חוששים למקרה בו שהנודר לא התחרט מעיקרא על נדרו. ובלשונו **בדרכי משה**:

"ומשמע מדברי המרדכי דאין להתיר נדר אלא בפתח וחרטה, אבל אין מתירין בחרטה בלבד, וכן כתב שם בהדיא דאף על פי ששיטת התוספות וסוגיא דעלמא להתיר נדרים בלא פתח אלא בחרטה בעלמא, חוזרני כדברי הרב רבי יוסף שלא להתיר שום נדר בלא פתח וחרטה, והרבה גמגומים מתיישבין לפי דבריו, והמחמיר תבוא עליו ברכה."

אולם, במקרה בו ברור שאכן לא הייתה חרטה מעיקרא על הנדר, כגון מקרה בו אדם רוצה לנדר שלא יאכל מאכל מסוים, אלא שלאחר זמן מה מרכלים עליו שהוא 'סגפן', ורק משום כך הוא רוצה להפר את הנדר - במקרה זה אכן לא יהיה ניתן להתיר, וצריך למצוא דרכים אחרות. לדוגמא, שהרב אליו פנה להפר את הנדר יצעק עליו, ולאחר הצעקה יישאל אותו אם היה יודע בשעת הנדר שהרב יצעק עליו, האם גם היה נודר.

נדר בעת צרה

עד כה ראינו בקצרה התייחסות לנדר רגיל, עליו נאמר בגמרא ונפסק **בשולחן ערוך** (יו"ד רג, א - ג) שטוב לכתחילה כלל לא לקבלו. נחלקו הראשונים, האם גם בעת צרה יש להימנע לאשר נדרים, או שבמצבים חריגים המצב שונה:

א. רוב הראשונים וביניהם **התוספות** (חולין ב ע"ב ד"ה אבל) ו**הרשב"א** (שם) כתבו, שגם אם אין מצווה לנדר בעת צרה, מכל מקום וודאי שאין בכך איסור, וכן פסק **השולחן ערוך** (יו"ד רג, ה). ראייה לדבריהם הביא ערוך השולחן (שם, ז) מהמדרש הלומד מדברי יעקב אבינו שנדר לפני שעזב את ארץ ישראל 'כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך' - שבעת צרה מותר לקבל נדרים.

עוד הוסיף **ערוך השולחן**, שמדברי פוסקים רבים מספר תהילים עולה שאף יש בכך מצווה. לדוגמא, "נדרי אשלם נגד יראיו" (תהילים כב, כו), או "נדרו ושלמו לה' אלוהיכם" (שם עו, יב) - מזמורים העוסקים בעת צרה. כמו כן, חלק מהראשונים נקטו שמותר לנדר ביום כיפור שמן לבית הכנסת, כי כאשר ספרי חיים ומתים פתוחים זה נחשב עת צרה, ומשמע שיש בנדר זה מצווה. ובלשונו:

"מיהו אין ספק דמצווה לנדר בעת צרה שהרי כתיב נדרו ושלמו לד' אלוהיכם, והוא ציווי לנדר ולשלם ובעת צרה הוא דכתיב כדלעיל מינה, בקום למשפט אלקים וגו' שארית חמת תחגר נדרו ושלמו. וכן במזמור איילת השחר דמירא בעת צרה, כמו שאמר א-לי א-לי למה עזבתני רחוק מישועתי, אומר שם נדרי אשלם נגד יראיו."

ומה ההבדל לשיטתם בין נדר רגיל לנדר בעת צרה? **היפה תואר** (מוצא בספר כל נדרי עמ' יד) נימק, שבעוד ששאר נדרים ניתן לקיים את המעשה מיד, לדוגמא, במקום לנדר לחלק צדקה בעתיד אפשר לתת אותה מיד - לעיתים בעת צרה אין אפשרות לקיים מיד את הנדר. כמו כן, הנדר משמש כעין תפילה לקב"ה, שיציל אותו ממצבו בזכות כך שמקבל על עצמו מעשה טוב.

ב. **ספר האגודה** (נדריים ט ע"א) חלק וכתב, שכאשר הגמרא אומרת שטוב לא לנדר נדרים, כוונתה גם לנדריים בעת צרה. כיצד יישב את הראייה מהמדרש? **הכנסת הגדולה** (רג, ח) תירץ, שאכן יעקב עשה שלא כדין ואין הלכה כמדרש. עוד הוסיף, שיתכן שמשום כך מתה רחל, שהרי בעוון נדרים אשתו של אדם מתה. ובלשונו:

"כתוב בספר אגודה פרק ד' דנדריים בשם יש מפרשים, דאפילו נודר בעת צרה נקרא רשע. וקשה ממאי דאמרין וידר יעקב נדר לאמר, לדורות. ואפשר דסבירא ליה דיעקב שלא כדין עבד ומשום הכי נענש, כדאיתא במדרש בעוון נדרים אשתו של אדם מתה שנאמר מתה עלי רחל."

אפשרות נוספת כתבו ליישב, שעל אף שיעקב אכן נדר, אין ללמוד ממעשים שאירעו לפני מתן תורה, או שיעקב לא באמת נדר, אלא הדברים היו בדרך הודאה לקב"ה. עם זאת, נראה כאפשרות הפשוטה ביותר לתרץ את דברי האגודה וכך משמע מדבריו, שאמנם המדרש כותב שטוב לנדר בעת צרה, אבל כיוון שהגמרא לא חילקה בין סוגי הנדרים, הלכה כדברי הגמרא כנגד המדרש.

הפרת נדר בעת צרה

אין מחלוקת שניתן להפר נדר רגיל בתנאים שראינו לעיל. נחלקו הפוסקים האם ניתן להפר נדר שהתקבל בעת צרה:

א. בשו"ת **בנימין זאב** (ס' יסו) כתב, שרק במקום אונס גדול ובשעת הדחק ניתן להפר נדר שקיבלו בעת צרה. ונימק, שנדר בעת צרה הוא מעין תפילה ובקשה מהקב"ה, ומשום כך הפרה לאחר ההצלה מהווה מעין תרמית כלפיו. נראה שכך פסק גם **הרמ"א** (רכח, מה) שכתב, שיש להתיר נדר זה רק לצורך גדול או במקום מצווה.

ב. **התשב"ץ** (ב, קלא) חלוק וסבור, שניתן להפר גם נדר שקיבלו בעת צרה, וכן משמע **מהשולחן ערוך** שלא כתב שיש תנאים מיוחדים להפרת נדר בעת צרה. ראייה לדבריו הביא מהגמרא במסכת שבת (קכז ע"ב) הכותבת, שבעל בית בדרום נדר את כל נכסיו כיוון שבנו לא למד תורה, ולמרות שמדובר בנדר בעת צרה ומצווה, כאשר הלך אל חכמי הדרום התירו לו את נדרו.

ג. מעין גישת ביניים נקט **המהרש"ל** (גיטין ד, ט) שאכן מעיקר הדין אין מניעה להפר נדר שקיבלו בעת צרה כפי שאפשר להפר כל נדר, אלא שלכתחילה בכל זאת יש להשתדל לקיימו, בגלל החשש שמא לאחר הפרת הנדר תחזור הצרה, שהרי ייתכן שהסיבה שצרה זו עברה, היא מפני שהקב"ה ראה את נדרו של האדם וכוונתו להשתפר.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו²...

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com